

од практика за практика

ПРОГРАМА ЗА НАСОЧЕНО ЧИТАЊЕ
ЗА ЗАТВОРЕНИЦИ: ПРИСТАП
НАСОЧЕН КОН РЕЗУЛТАТОТ

Жељка БАГАРИЌ¹
Љиљана МИКШАЈ-ТОДОРОВИЌ²
Ксенија БУТОРАЦ³

¹ Министерство за внатрешни работи,
Полициска управа
² Универзитет во Загреб, Факултет за
дефектологија, Катедра за криминалистика
³ Министерство за внатрешни работи,
Факултет за полиција

Примено: 25.09.2014
Прифатено: 01.12.2014
UDK: 159-946.4:364-786-058.57

Резиме

Како дел од подетална пилот-студија – оваа студија се занимава со верификација на Програмата за насочено читање спроведена во хрватските затвори, во периодот од 1 јуни до 1 септември 2012 година. Субјекти беа возрасни машки затвореници кои одлежуваа долгогодишна казна во затвор со средна безбедност. Беа споредени резултати за степенот на вербални и комуникативни вештини, нејасно сфаќање и подобрување на навиките за читање на две групи затвореници, на почетокот и на крајот од мерните точки во програмата. Првата група учествуваше во активности од програмата (П-група, Б=8) за разлика од втората група која не учествуваше во истите активности од програмата (НП-група, Б=8), но, и тие се согласија да ја пополнат скалата. Сите затвореници учествуваа доброволно. Критериумот за избор на затвореници во двете групи беше: завршено

Адреса за кореспонденција:
Љиљана МИКШАЈ-ТОДОРОВИЌ
Универзитет во Загреб, Факултет за дефектологија,
Оддел за криминологија
Боронгајска цеста 83 ф, 10000 Загреб, Хрватска
тел. (канцеларија): +385 1 245 7554
тел. (приватен): +385 92 1974 365
Е-пошта: miksaj@gmail.com

from practice to practice

GUIDED READING PROGRAMME FOR
PRISONERS: AN OUTCOME-ORIENTED
APPROACH

Zeljka BAGARIĆ¹
Ljiljana MIKSAJ-TODOROVIC²
Ksenija BUTORAC³

¹ Ministry of the Interior, General Police
Directorate
² University of Zagreb, Faculty of Education
and Rehabilitation Sciences, Department of
Criminology
³ Ministry of the Interior, Police College

Recived: 25.09.2014
Accepted: 01.12.2014
Original article

Abstract

As part of a more comprehensive pilot – study this paper deals with the verification of the first Guided Reading Programme conducted within the Croatian prison system, in the period from June 1st to September 1st, 2012. The subjects were adult male prisoners serving long-term sentences in a medium security prison. The results of the Verbal and Communication Skills, Transcendental Insight and Improving Reading Habits scales of two groups of prisoners were compared, at the initial and final measurement points of the programme. The first group participated in Programme activities (P group, N=8) in contrast with the second group which did not participate in the same activities of Programme (NP group, N=8), but agreed to complete the scales. All the prisoners participated voluntarily. The criteria for the selection of participants in both groups were:

Corresponding address:
Ljiljana MIKSAJ-TODOROVIC
University of Zagreb, Faculty of Education and
Rehabilitation Sciences, Department of Criminology,
Borongajska cesta 83 f, 10000 Zagreb, Croatia
Phone (office): +385 1 245 7554
Phone (privat): +385 92 1974 365
E-mail: miksaj@gmail.com

четиригодишно средно образование, зачувано когнитивно функционирање и внатрешна мотивација.

Податоците беа анализирани според следниве непараметриски тестови: Mann-Whitney тест, Хи квадрат тест и програмите COCHCOX и METDIF1.

Групата П покажа подобри резултати од групата НП на почетното и на крајното мерење ($p < 0,05$ на 5 варијабли), што значи дека нивните искази биле значително попозитивни и поздрави.

Како заклучок може да се каже дека програмата е корисна за личен развој на луѓето и има позитивно влијание на нивната рехабилитација.

Клучни зборови: програма, читање, луѓе, затвор, вербален недостаток

Voved

Потекло и средина

Овој труд е дел од поширока пилот-студија која има две цели: (а) да создаде модел на соработка меѓу јавните библиотеки и затворите во Хрватска и (б) да воведат програма за насочено читање како редовна програма за рехабилитација на луѓето. Првата рехабилитатиска програма за насочено читање била дизајнирана и спроведена на мал број затвореници. Нејзината верификација ќе послужи како основа за понатамошен развој на нова рехабилитатиска програма базирана на читање, како и соодветна методологија за проценка на истражувањето.

Целта на оваа студија беше да ги спореди резултатите на двете групи на скалите за степенот на нивните вербални и комуникативни вештини, нејасното сфаќање и подобрување на навиките за читање (во понатамошниот текст како VTR-скали), на почетокот и на крајот од гореспоменатата програма во хрватските затвори. Основа за одредени варијабли на VTR-скалата беше *Тестот за вербална затвореност (1972)* од Мугон Lustig (1), чии варијабли беа адаптирани до одреден степен на целите на ова истражување од авторот на програмата за насочено читање (2). Првата група учествуваше во активности од програмата, за разлика од втората група, која сепак се согласи да ја попол-

completion of four – year secondary school education, preserved cognitive functioning and intrinsic motivation.

The data were analysed by the following non-parametric tests: Mann-Whitney test, Chi squared test and programs COCHCOX and METDIF1.

Group P showed better results than group NP at the initial ($p < 0.05$ in 6 variables) and final points of measurement ($p < 0.05$ in 5 variables), which means that their statements were significantly more positive and healthier. Conclusively, the programme is useful for personal development of inmates and has a positive impact on their rehabilitation.

Keywords: programme, reading, inmates, prison system, verbal deficiency

Introduction

Background and settings

This paper is part of a wider pilot-study which has two purposes: (a) to establish a cooperation model between public libraries and the prison system in Croatia and (b) to introduce a Guided Reading Programme as a regular rehabilitation programme for inmates. The first rehabilitation guided reading programme was designed and conducted on a small sample of prisoners. Its verification will serve as the basis for the prospective development of new reading-based rehabilitation programmes, as well as an appropriate research evaluation methodology.

The aim of this study was to compare the results of two groups of inmates on the Verbal and Communication Skills, Transcendental Insight and Improving Reading Habits scales (hereinafter: the VTR scales), at the beginning and at the end of the above mentioned programme in the Croatian prison system. The base for some of the variables of the VTR scales was the *Verbal Reticence Test (1972)*, by Myron Lustig (1), whose variables were adapted to a certain extent to the goals of this research by the author of the Guided Reading Programme (2). The first group participated in the programme activities, in contrast to the second group, who, however, agreed to

ни скалата. Подобри резултати се очекуваа од групата која учествуваше во програмата за насочено читање.

Хрватска: Место на случување

Издружувањето на затворска казна во Хрватска се базира на рехабилитациониот пристап (3) што вклучува индивидуализација на затворските програми и бројни општи (работа, слободно време и едукација) и специјализирани програми за одбрана група затвореници (на пример, справување со бес, лечење на зависност од алкохол и дрога, одговорно родителство, за сообраќајни прекршители итн.). Сите овие активности го зајакнуваат просоцијалното однесување, т.е. квалитетот на социјалната интеракција, бидејќи нивната долготрајна имплементација помага за полесно решавање и ослободување од девијантното однесување и во елиминацијата на неприфатливите форми на однесување. Сепак, во Хрватска не постојат податоци за систематско работење со возрасни затвореници кое се базира на читање иницирано од локалните библиотеки или од професионалните центри во затворите. Од друга страна, иако скоро 15% од затворениците ги користат услугите од библиотеките, резултатите од истражувањето за условите во хрватските затвори (4) покажа дека, заради недостаток на простор, опрема и професионален персонал, слабиот обем на современи услуги и недостатокот на соработка со јавните библиотеки, затворските библиотеки не можат да бидат еднакви водачи во целите при рехабилитација на затворениците (5).

Терапија со читање во казнена средина

Уште од 1960 година затворските библиотеки се користат како лаборатории за имплементација на литературни текстови за терапевтски цели. Прегледот покажува одреден број на библиотерапевтски програми, т.е. програми за насочено читање имплементирани во затворите (во САД: (6–9); во Европа: J (10, 11) во контекст на работа со затвореници, со цел да се разбере и оцени мислењето на другите луѓе, да се зајакнат вештините за јасно изразување и да се раз-

complete the scales. Better results were expected from the group participating in the Guided Reading Programme.

Croatia: State of Play

Execution of prison sentences in Croatia is based on a rehabilitation approach (3) which presumes individualisation of sentences through individual imprisonment programmes and a number of general (work, leisure time and education) and specialised treatment programmes for selected groups of prisoners (e.g. anger management; treatment of alcohol and drug addiction; responsible parenting; for traffic offenders etc.). All these activities enhance pro-social behaviour, i.e. the quality of the social interaction as their prolonged implementation assists the easier resolution and liberation from deviant behaviour and elimination of unacceptable forms of behaviour. However, no systematic work with adult prisoners based on reading therapy had been recorded in Croatia, either at the initiative of local libraries or by professional services in prisons. On the other hand, although approximately 15% of prisoners use library services, the results of the research on the conditions in the Croatian prison system (4) show that, due to lack of space, equipment and professional staff, the poor scope of modern library services, and the lack of cooperation with public libraries, prison libraries cannot be equal activity leaders for the purpose of prisoner rehabilitation (5).

Reading therapy in the penal environment

Since the 1960s prison libraries have been laboratories for implementation of literary text for therapeutic purposes. The reference overview showed a certain number of bibliotherapy programmes, i.e. guided reading programmes implemented in prisons (in the USA: (6–9); in Europe: J (10, 11) in the context of work with prisoners, in order to increase understanding and evaluate other peoples' opinions, enhance positive expression skills and develop empathy and sensibility. An example

вие емпатија и чувствителност. Пример за успешна алтернатива за затвор е програмата за библиотерапија на Масачусетс: *Промена на животот преку литература (ПЖПЛ)*, развиена во деведесеттите од англискиот професор по литература Robert Waxler и судијата за условно казнети лица Robert Kane, првично наменета за малолетни затвореници, но може да се примени и кај возрасни деликвенти. Учесството е набљудувано од Центарот за условно, и програмата се состои од литературни семинари дизајнирани да ги зајакнат когнитивните способности и моралната чувствителност на затвореникот. Студенти, судии за условни казни, универзитетски професори, па дури и правни службеници ги посетувале групните состаноци заедно со деликвентите. Во 1998 Jarjoura and Krumholz (7) објавиле лонгитудална студија која се фокусира на учесниците во првата ПЗПЖ во Њу Бедфорд, Масачусетс, спроведена во 1993 година. Тие тествале две групи, една била вклучена во ПЗПЖ, а другата во конкурентска програма. Во ПЗПЖ, 18% извршени кривични дела биле споредувани со 42% во другата група. Освен во САД, ПЗПЖ се имплементира во Англија уште во 2000 година (11).

Сепак, заради недоволна процена на најголем број библиотерапевтски програми за возрасни, ставовите на научниците во однос на ефикасноста на имплементираниите рехабилитационски програми не се совпаѓаат (12–14). Пилот-студијата, од која овој труд е дел, е дизајнирана како квазиекспериментална со јасно одредени активности, критериум за избор на примерок, со набљудување на резултатите од напредокот на учесниците. Кога истражувањето ќе се повтори, ќе резултира во давање јасни, научно базирани индикатори на програмата.

Терапија со читање и литературен трансфер

Од друга страна, во последните 50 години создадени се бројни иновативни програми поврзани со „образованието преку уметност и култура“, создадени за личен развој со цел да се разбуди и зголеми креативноста и потенцијалниот талент кај читателот. Книгите издадени уште во 1990 година покажуваат

of a successful alternative to prison is the Massachusetts bibliotherapy programme: *Changing Lives through Literature (CLTL)*, developed in the 90s by the English literature professor, Robert Waxler and probation judge, Robert Kane. Primarily aimed at juvenile prisoners, but it can also be applied to adult delinquents. The frequency of participation is monitored by the Probation Centre, and the programme consists of literature seminars designed to reinforce the prisoner's cognitive abilities and moral sensitivity. Students, probation judges, university professors and even judicial officers attend the group meetings along with the delinquents. In 1998, Jarjoura and Krumholz (7) published a longitudinal study focusing on the participants in the first CLTL programme in New Bedford, Massachusetts, conducted in 1993. They tested two groups, one in the CLTL and the other in a competing programme group. In the CLTL group 18% committed crimes compared to 42% in the non-CLTL group. Apart from the United States, the CLTL programme has been implemented in England since 2000 (11).

However, due to insufficient evaluation of most bibliotherapy programmes for inmates, the positions of scientists regarding the efficiency of the implemented rehabilitation programmes show discrepancy (12–14). The pilot study, of which this paper is a part, has been designed as a quasi-experiment with clearly determined programme activities, sample formation criteria, with monitoring of the results of the participants' progress. When the research is repeated, it will result in the provision of clear, scientifically-based indicators of the programme.

Reading therapy and literary transfer

On other hand, in the last 50 years there have been a number of innovative programmes related to “education through art and culture”, designed for personal growth and development in order to awaken and increase the creativity and potential talents of readers. Reference books published since 1990 have indicated that

дека речиси и не постои активност за поддржување каде читањето не е употребено, со пациенти/клиенти од сите возрасти и култури (15). Тие ги искористиле можностите да ги видат и искушат прикажаните и реалните ситуации на поинаков начин, и да ги решаваат конфликтите на конструктивен начин, без лично емоционално вклучување или оштетување на околината. Изгледа дека овој метод го поплочи патот кон создавање прифатливи животни стилови (6, 7, 16). Во последните неколку декади, истражувачите и научниците се обиделе да ги истражат и употребат литературните текстови од различни перспективи и со различни цели. За жал, сè уште не е јасно кои основни процеси се вклучени во читањето и кои важни елементи го создаваат она што е познато како литературна чувствителност. Кога зборуваме за трансформативните и терапевтските ефекти на читањето, процесот на литературен трансфер (17) се смета за клучен механизам на терапевтскиот ефект при читање литературен текст. Емпириските студии кои ги покажуваат начините на кои читањето буди чувства, ментални слики, когнитивни шеми, спомени, ненадејни настани итн., ја поддржува тезата за терапевтскиот ефект на литературата (18–20). Првичната хипотеза е дека читањето научни (и ненаучни) текстови води до терапевтски ефект кој пак води до модификација, конструкција и реконструкција на идентитетот на читателот (21). Едноставно кажано, теоријата за литературна чувствителност претпоставува дека читањето носи во нашата свест содржина која, без актот на читање, можеби не би имала можност да биде разгледувана одблизу. Литературниот текст буди ментални процеси од минатото, како и скорешни настани, и за возврат обезбедува витален увид. Бидејќи читателот има можност да ги следи ликовите по целата патека на нивното психолошко созревање, читателите имаат можност да работат на нивните проблеми, како и да ја зголемат емпатијата кон другите (14, 16, 20, 21). Научниците кои се занимаваат со когнитивната наука и неуролингвистите се вклучени во објаснување на овие механизми (19, 22). Со употреба на модерната технологија (снимање на церебралните активности со МНР; енцефалограм итн.) тие опишуваат активирање на олфакторните, сензорните и

there is almost no supporting activity where reading therapy has not been used, with patients/clients of all ages and cultures (15). They have exploited the possibilities for presented or real situations to be seen and experienced in another way, and for conflicts to be resolved in a constructive manner, without personal emotional engagement, or damage to the surroundings. It appears that this method has paved the way to building acceptable lifestyles (6, 7, 16). In the last few decades, researchers and scholars have tried to examine and use literary texts from different perspectives and with different aims. Unfortunately, it is still not clear which basic processes are involved in reading and which fundamental elements produce what is known as literary reception. Speaking of the transformational and therapeutic effects of reading, the process of literary transfer (17) is recognised as a key mechanism of the therapeutic effect of reading a literary text. Empirical studies which show the ways in which reading generates feelings, mental images, cognitive patterns, memories, suppressed events etc., support the thesis of the therapeutic effect of literature (18–20). The initial hypothesis is that reading fiction (and non-fiction) texts leads to therapeutic effects leading to the modification, construction and reconstruction of the reader's identity (21). In simple terms, the theory of literary reception assumes that reading brings into our consciousness contents that, without the act of reading, might not have had the opportunity to be closely observed. The literary text evokes mental processes of the past, as well as recent events, and in turn provides vital insights. As the reader has the opportunity to follow the characters along the entire path of their psychological maturation, the readers are able to work cathartically through their own problems, as well as increase empathy with others (14, 16, 20 and 21). Cognitive scientists and neuro-linguists are involved in explaining these mechanisms (19, 22). By the use of modern technology (recording cerebral activities through *MRI*; encephalograms etc.)

моторните кори (кај здрави лица), што се јавува при читање реченици со специфична содржина. На пример, ако се прочита реченицата „Џон ја шутна топката“, МР скенерот забележува активност во моторната кора одговорна за координација на движењата на телото. Се чини дека мозокот не прави остра разлика меѓу читањето за одредено искуство и реализацијата на тоа искуство во реалниот живот, бидејќи нервните области стимулирани во двата случаи се во голема мера исти. Исто така е покажано дека постои значително преклопување меѓу мрежата која во мозокот се користи за разбирање на заплетот и мрежата која се користи за да се изврши интеракција со други лица, особено оние интеракции каде се обидуваме да ги разбереме мислите и чувствата на другите луѓе (23). Оваа способност на мозокот да се проектираме себеси во умот на другите – мешајќи се во нивните желби, верувања и емоции – е позната како поседување на теорија на умот. Научните литературни дела (новели, кратки приказни), преку нивното сликовито изложување, деталите, метаформите, заплетите и активното опишување на луѓето и нивните постапки, даваат уникатна можност за употреба на таквите способности да се идентификуваат со страдањето и фрустрациите на ликовите, да се погодуваат нивните скриени мотиви и да се набљудуваат нивните средби со пријателите и непријателите, соседите и љубовниците (24). Но, како, всушност, читателите ги пополнуваат „празнините“ во текстот за да создадат разбирлива приказна? Zunshine (25) тврди дека ние имаме предиспозиции да цениме научни дела кои нè охрабруваат да шпекулираме за туѓи умови, затоа што нашите мозоци се структурирани да додаваат цели и намери за другите (таа исто така го користи терминот „читање на умот“). Според Polvinen (26), веројатно најинтригантниот аспект на делото на Zunshine е тоа што, меѓу различните аспекти на разбирање вклучени во научните дела, емоцијата доаѓа како централен елемент. Новелите, се разбира, не се соодветен медиум за истражување на човечкиот, социјалниот и емоционалниот живот. Но, постои доказ дека интеракциите меѓу имагинарните ликови мозокот ги третира на начини кои се слични со настани од реалниот социјален живот (27).

they report on the activation of olfactory, sensory or motoric cortices (in healthy persons), which occurs during reading sentences with specific contents. For example, if the sentence “John kicked the ball” is read, an *MR scan* records activity in the motoric cortex responsible for coordination of body movement. It would appear that the brain does not make a sharp distinction between reading about a certain experience and realisation of that experience in real life; since the neural areas stimulated in both cases are largely the same. It has also been established that there is a significant overlapping between the network used in the brain for comprehension of the plot and the network used to conduct interaction with other persons, especially those interactions where we try to understand the thoughts and feelings of other people (23). This ability of the brain to project ourselves into the minds of others — inferring their desires, beliefs, and emotions — is known as possessing a theory-of-mind. Literary works of fiction (novels, short stories), through their imagery, details, metaphors, plots and active descriptions of people and their actions, provide a unique opportunity for usage of such abilities to identify with the yearnings and frustrations of the characters, to guess their secret motifs and observe their encounters with friends and enemies, neighbours and lovers (24). But, how exactly do readers fill in the text's "gaps" to construct a coherent narrative? Zunshine (25) claims that we are predisposed to appreciate works of fiction that encourage us to speculate about other minds, because our brains are structured to attribute goals and intentions to others (she also uses the term Mind-reading). According to Polvinen (26), perhaps the most intriguing aspect of Zunshine's work is that, among the different aspects of cognition engaged by fiction, emotion comes across as the central element. Novels, of course, are not an adequate medium for the research of human, social, and emotional life. But, there is an evidence that the brain treats interactions between imaginary characters in ways that parallel events from real social life (27).

Програма за насочено читање со лицата од затворите со средна безбедност

За првпат Програмата за насочено читање со лицата од затвори со средна безбедност е спроведена во хрватските затвори, со цел да се потврди нејзината корисност, можноста да се воведи таква програма како модел за идна соработка со јавните библиотеки во близина на затворите. Со цел да се следат етичките норми за спроведување истражувања со возрасни испитаници, беше усвоен општ договор за администрацијата во затворскиот систем како дел од подготвителните активности. Писмена согласност за учество во студијата и имплементација на програмата за насочено читање, како и согласност за можно видео и аудиоснимање на неделните состаноци беа добиени од сите учесници. За време на имплементацијата, големо внимание беше посветено на интегритетот на програмата, во однос на принципот за чувствителност. Канадските автори Andrews, Bonta и Hoge (28, 29) го опишуваат овој принцип детално, и според нив, тој значи индивидуален пристап на секој учесник во програмата, земајќи ги предвид процената за ризик и потребите за третман. Исто така, во комуникација со клиентите, ги зема предвид силата, стилите на учење, карактерот, мотивацијата и биосоцијалните (на пример: пол, раса) карактеристики на индивидуата.

Краткорочните цели на програмата беа: (а) претставување на ново интелектуално и естетско искуство кое може да го пополни слободното време на луѓето за време на отслужувањето на затворската казна, (б) зголемено разбирање и вреднување на мислењето на луѓето, (в) создавање навики за читање, збогатување на вокабуларот, подобрување на вештините за изразување на мислења и гледишта, (г) работење со луѓе со цел да се создадат вештини за позитивно изразување и зголемување на емпатијата и чувствителноста.

Долгорочните цели на програмата беа: (а) создавање и оценување на Програмата за насочено читање како специјална програма за рехабилитација на луѓе во хрватските затвори и создавање на водич за соработка меѓу јавните библиотеки и затворите; (б) запознавање на луѓето со ново интелектуално и ес-

The Guided Reading Programme with inmates in medium security prisons

For the first time a Guided Reading Programme with inmates in medium security prisons was conducted in the Croatian prison system, in order to verify its usefulness, the possibility of introducing such a programme as a model for prospective cooperation with public libraries located near the prisons. In order to follow the ethical norms for conducting research on adult examinees, the general agreement of the Prison System Administration was acquired as part of the preparatory activities. Informed consent for participation in the study and implementation of the Guided Reading Programme, as well as consent for possible video or audio recording of the Programme's weekly meetings was obtained from all the participants. During its implementation, a great deal of attention was paid to its integrity, with respect to the principle of responsiveness as well. Canadian authors Andrews, Bonta and Hoge (28, 29) describe this principle in detail, and it implies an individual approach to every participant in the programme, regarding their risk assessment and treatment needs. Also in communication with clients, it takes into account the strengths, learning styles, personality, motivation, and bio-social (e.g., gender, race) characteristics of the individual.

The short-term goals of the programme were the following: (a) the introduction of inmates to the new intellectual and aesthetic experience which can fill their leisure time during their prison sentence; (b) increased understanding and valuation of other people's opinions, (c) building reading habits; increasing vocabulary, improving skills in expressing opinions and standpoints; (d) work with inmates in order to develop positive expression skills and increased empathy and sensibility.

The long-term goals of the programme were the following: (a) design and evaluation of the Guided Reading Programme as a special rehabilitation programme for adult inmates in the Croatian prison system, and creating guidelines for cooperation between local libraries and prisons, (b) introduction of inmates to the new intellectual and aesthetic experiences which can fill their leisure time and

тетско искуство кое може да го пополни нивното слободно време и да ги збогати нивните животи кога ќе го напуштат затворот; (в) понатамошен развој на навиките за читање, збогатување на вокабуларот и способноста за изразување на мислења и гледишта; (г) потврда на вредносен систем кој ја одредува важноста на улогата/функцијата на затворските библиотеки; промовирање на вредноста на улогата на услугите на библиотеките и програмите за луѓето и персоналот во затворот и зголемување на свесноста за значењето на читањето во контекст на затворските библиотеки.

Клучните активности на програмата беа: (а) првично мерење на НП и П-групите; (б) претставување на концептот на програмата, содржината и редоследот на неделните состаноци; (в) дистрибуција на литературни дела кои служеа како основа за дискусија и воведни информации (*Метаморфоза* (Кафка, Ф.); *Странец* (Ками, А.); *Старецот и морето* (Хемингвеј, Е.); *Сидарта* (Хесе, Х.); *Господарот и Маргарита* (Булгаков, М.), *Паоло Куељо: Признанието на патникот* (Арис, Ј.); *Книга за будуњето* (Непо, М.)); (г) дискусија: литературна и теоретска рамка, проблемска рамка, интеракција; (д) работилници (мултимедијален пристап, новосоздадени услуги и зајакнување на улогата на затворската библиотека; (ѓ) оценување на Програмата од страна на учесниците во П-групата; (е) заеднички напишан позитивен повратен одговор од сите учесници во Програмата; (ж) последно мерење: НП и П-групи; (з) соодветна прослава за завршување на имплементацијата на Програмата (сертификати за учество).

Групната работа за секое дело беше спроведувана неделно (состаноци кои траеја два часа). Обично, неделните состаноци започнуваа со групна дискусија за темата и проблемската рамка базирана на читање на одредено литературно дело (анализа и прифаќање на делото). На вториот состанок одржан во ист контекст беше одржувана работилница. На пример, додека се дискутираше делото *Метаморфоза* од Кафка, учесниците ги искажуваа своите гледишта во однос на следниве прашања: Како го доживеавте ова дело? Зошто? Какви мисли / прашања ви се јавија додека го читавте делото? Од кој лик сте најимпресионирани? Забава? Неверува-

enrich their lives when they leave prison, (c) further development of reading habits, enriching vocabulary and the ability to express opinions and standpoints; (d) affirmation of a value system which establishes the importance of the role/function of prison libraries; promoting the value of the role of library services and programmes for inmates and prison staff, and raising awareness of the importance of reading in the context of prison libraries.

The key activities of this programme were as follows: (a) The initial measuring point in the NP and P groups, (b) introduction to the concept of the programme; the content and course of the weekly meetings, (c) distribution of literary works that would serve as a basis for discussion and introductory information (*Metamorphosis* (Kafka, F.); *The Stranger* (Camus, A.); *The Old Man and the Sea* (Hemingway, E.); *Siddhartha* (Hesse, H.); *Master and Margarita* (Bulgakov, M.), *Paolo Coelho: Confessions of a Pilgrim* (Aris, J.); *The Book of Awakening* (Nepo, M.)). Further, (d) discussion: the literary and theoretical framework; problematic framework; interaction, (e) workshops (multimedia approach; newly designed services and strengthening of the role of the prison library, (f) Programme evaluation from P group participants; (g) mutually positive written feedback from all the Programme participants, (h) final measuring point: NP and P groups, (i) appropriate celebration of the Programme implementation finalisation (and attendance certificates).

Group work on every particular literary work was conducted weekly (meetings lasting two hours). A typical weekly meeting would start with a group discussion on the topic and problem framework based on the reading of a certain literary work (its analysis and reception). Within the second meeting held in the same context, a workshop was held. For example, during the discussion on Kafka's *Metamorphosis* the participants expressed their views on the following questions: How have you experienced this work? Why? What thoughts / questions arose during the first reading of the book? Which character are you most impressed with? Which character aroused

ње? Со кои постапки се согласувате / не се согласувате? Зошто / Зошто не? Кој дел од приказната ви изгледа прифатлив? Можеби претходно не сте помислиле за нешто на тој начин? Дали мислите дека оваа книга може да ви помогне да гледаде на некоја ситуација/проблем на поинаков начин? Дали имате некое слично искуство? Што би направило да се наоѓате на местото на Грегор? Дали може да замислите како би изгледала приказната ако беше раскажана од некој друг лик?

Работилниците се состоеја од два дела. Прво, учесниците одговараа преку писмена задача: Како го замислувате заплетот? Постапките на ликот? Крајот на приказната?

Во вториот дел, во потрага по одговорот на прашањето „Дали најдобар начин на изразување е изразувањето со зборови?“, беа прикажани две интерпретации / адаптации на *Метаморфоза*: германска графичка новела, добитник на награда (комична) и балетот „Метаморфоза“ изведен од оперската кука *Ројал*, со помош на клип од Ју Тјуб, со цел да се подготват за следниот состанок, кога беа поделени копии од литературното дело *Странец* на Алберт Ками.

Методологија

Учесници беа затвореници во затвор со средна безбедност. Бидејќи ова беше студија за ситуацијата во нивните моментални услови, каде не е возможно целосно да се спроведе експерименталниот метод, студијата беше спроведена како квазиекспериментална колку што тоа беше можно. Критериумите за избор на учесниците и во групата за студијата и во групата којашто не беше вклучена во Програмата за насочено читање беа: завршено четиригодишно средно училиште, зачувано когнитивно функционирање и внатрешна мотивација. (Во Хрватска, наставниот план по литература во четиригодишните средни училишта вклучува читање и интерпретација на литературни класици и дела на важни современи автори).

Откако затворскиот персонал ги информираше сите затвореници (вкупно 101 затвореник во тоа време) за можноста за вклучување во програмата и за критериумот за избор, 29 од нив го посетија состанокот. Двајца од нив не се квалификуваа и беа замолени да заминат.

anger in you? Amusement? Disbelief? With whose actions do you / do you not agree? Why/Why not? What part of the story seems to be plausible? Perhaps you had not previously thought of something in that way? Do you think this book might help you look at some situations / problems in a different light? Do you have any similar experiences? What would you have done in Gregor's place? Can you imagine what the story would look like if it were narrated by some other character?

The workshop consisted of two parts. The participants first responded to a written assignment: How would you envision the plot? The characters' actions? The end of the story? In the second part, in a search for an answer to the question: "Is the best way to express ourselves in words?", two interpretations / adaptations of *Metamorphosis* were shown to the participants: an award-winning German graphic novel (comic) and the ballet "Metamorphosis" performed by the Royal Opera House, by a clip from YouTube. Finally, in order to prepare for the next meeting, copies of another literary work (Camus' *Stranger*) were distributed.

Methods

The participants were medium security prison adult inmates. As this was a study of the situation in their actual conditions, in which it is not possible to fully implement experimental method, the study was conducted as a quasi-experiment as much as possible. The criteria for the selection of the participants in both the study group and the group not involved in the Guided Reading Programme were: completion of four – year secondary school education, preserved cognitive functioning and intrinsic motivation. (In Croatia the four – year secondary school curriculum in literature includes reading and interpretation of literary classics and the works of important contemporary writers).

After the prison staff informed all the prisoners (101 prisoners in total at this time) about the possibility of joining the programme and the selection criteria, 29 of them attended the meeting. Two of them did not qualify, and they

Откако на затворениците им беа детално опишани активностите предвидени со Програмата, тие беа замолени да дадат свое мислење како да учествуваат во програмата, во зависност од тоа дали тие сакаат да бидат во читачката групата (П-група, $N = 8$), или во нечитачката група (НП-група, $N = 8$). Двете групи беа направени според редоследот на нивните апликации.

Иако немаше друг критериум за селекција на учесниците, откако беа формирани двете групи, тие беа споредени според неколку други варијабли: возраст, ниво на образование, карактеристики на местото каде поминале најголем дел од нивниот живот (категории: село, мало градче, метропола, центарот на земјата, главниот град) и типот на криминалното дело за кое се осудени. Се покажа дека не постои статистички значајна разлика меѓу овие варијабли.

Табела 1. *Возраст – тестирање на значењето на разликите*

Варијабла / Variable	Ман-Витни / Mann-Whitney	асимпт. п-вредност / asympt. p-value	точна п-вредност / exact p-value
Возраст / Age	28.50	0.713	0.741

Табелата 1 покажува дека не постои статистички значајна разлика меѓу П-групата и НП-групата во однос на нивната возраст ($p > 0.05$).

Табела 2: *Образование, место каде учесниците поминале најголем дел од животот и тип на криминално дело - тестирање на значењето на разликите*

Варијабла / Variable	χ^2	df	асимпт.п-вредност / asympt. p-value	точна п-вредност / exact p-value
Образование / Education	4.00	3	0.261	0.347
Место / Place	3.20	2	0.202	0.282
Криминално дело / Criminal offence	5.09	5	0.405	1.000

Од табелата 2 е видливо дека не постои значителна разлика меѓу П и НП-групите во однос на образованието, местото каде што живееле поголем дел од животот и типот на криминалното дело ($p > 0.05$).

Групата П учествуваше во Програмата за насочено читање повеќе од три месеци (од 1 јуни до 1 септември 2012 година), во форма на двочасовни неделни групни состаноци. На почетокот и на крајот од програмата, три кратки скали за истражување (ВТП-скали)

were asked to leave. After the activities foreseen in the programme had been described to the prisoners in more detail, they were asked to give their opinion on how to participate in the programme depending on whether they wanted to be in the reading (the P group; $N = 8$), or the non-reading group (the NP group; $N = 8$). Both groups were completed according to the order of their application.

Although there were no other selection criteria for the participants, after the two groups had been formed, they were compared by several other variables: age, level of education, characteristics of the place where they spent most of their life (categories: village; town; city; county centre; capital city) and the type of crime they had been sentenced for. It was shown that there were no statistically significant differences between these variables.

Table 1. *Age - testing the significance of differences*

Table 1 shows that there were no statistically significant differences between the P group and the NP group in relation to their age ($p > 0.05$).

Table 2. *Education, the place where participants spent majority of their lives and the type of criminal offence - testing the significance of differences*

It is evident from Table 2 that there were no statistically significant differences between the P group and the NP group in relation to education, place where they lived most of their lives and the type of criminal offence ($p > 0.05$).

The P group participated in the Guided Reading Programme over a three-month period (from 1st June to 1st September, 2012), in the form of 2-hour weekly group meetings. During that time the NP group was not included in any other

изведени од Тестот на Лустинг за вербална затвореност (1) беа применети на двете групи. Вкупно, скалата се состоеше од 22 варијабли во форма на тврдења кои ги опишуваа вербалните и комуникативните вештини (варијабли 12-18; 18-22), нејасно сфаќање (варијабли: 1, 6, 7, 9, 19) и подобрени навики за читање (варијабли: 2-5, 8, 10, 11), каде беа понудени 5 одговори за секоја варијабла во форма на бодирана скала. Најмал бод беше даден на категоријата *се согласувам целосно*, а најголем на категоријата *не се согласувам воопшто*. Имињата на варијаблите се дадени во табелите 3 и 5. Скалите беа применети без потврдување затоа што ова беше пилот студија која ќе се употреби за создавање поопширни студии (потврда на овие скали е во тек со 140 дипломци, 70 женски и 70 машки). Бидејќи оваа студија опфаќа мали примероци, фокусот е на резултатите добиени директно преку мерења со цел да се добијат информации кои може да се сметаат за валидни. Статистичките вредности беа употребени само за да се провери дали е возможно да се добијат информации кои, поради малиот примерок, ги потврдуваат резултатите добиени со квалитативните методи. Имено, статистичките вредности добиени од малите примероци се многу нестабилни и колку е помал примерокот, толку е поголема грешката. Во овие случаи врската не е линеарна, но е пропорционална на квадратниот корен од големина на примерокот, и според тоа разликата мора да биде значително поголема за разлика од разликата со поголеми примероци, со цел да биде статистички значајна (30).

Според горенаведеното, освен анализата на апсолутните и релативните фреквенции за секоја варијабла употребена во трудот, податоците беа обработени со непараметриски тестови:

- a) The Mann-Whitney test и Хи квадрат тест – за тестирање на разликите меѓу учесниците во однос на нивната возраст, нивото на образование, карактеристиките на местото каде поминале поголем дел од нивните животи и типот на криминалното дело за кое издржуваат затворска казна;
- b) COCHCOX and METDIF1 програми (30) – за тестирање на разликите меѓу аритметичките средини на малите независни примероци.

programme that would include reading. At the beginning and at the end of the programme, three short research scales (VTR scales) derived from Lustig's Verbal Reticence Test (1) were applied for both the P and NP groups. In total, the scales consisted of 22 variables in the form of statements, describing verbal and communication skills (variables 12-18; 20-22), transcendental insight (variables: 1, 6, 7, 9, 19) and enhanced reading habits (variables: 2-5, 8, 10, 11), where 5 answers were offered for each variable in the form of a scored scale. The lowest score was given to the category *I agree completely*; and the highest score to the category *I disagree completely*. The names of the variables are listed in Tables 3 and 5. The scales were applied without validation due to the fact that this was a pilot-study, which will be used to design larger trials (validation of these scales is on-going with 140 undergraduate students, 70 females and 70 males).

Since this study covers small samples, the focus lies on the results acquired directly through measurement in order to obtain information which may be considered valid. The statistical values were used solely to check whether it was possible to obtain any data which would, due to the small samples, confirm the findings acquired by qualitative methods. Namely, the statistical values acquired from small samples are very unstable and the smaller the sample, the larger the error. In these cases, the relation is not linear, but it is proportional to the square root from the sample size, and thus, the difference must be considerably larger than for large samples, in order to be statistically significant (30).

Due to the above, apart from the analysis of the absolute and relative frequencies for every variable used in the paper, the data were processed with non-parametric tests:

- a) The Mann-Whitney test and Chi squared test - for testing the differences between the participants in terms of their age, the level of education, the characteristics of the place where they spent the majority of their lives and the type of crime for which they were serving the prison sentence;
- b) COCHCOX and METDIF1 programmes (30) – for testing the differences between the arithmetic means of small independent samples.

Резултати и дискусија

Резултатите се однесуваат на фреквенцијата на одговорите и истакнување на разликите меѓу аритметичките средини на П и НП-групата на почетното и на последното мерење. Табелите 3 и 4 ја покажуваат фреквенцијата на одговорите на секоја варијабла и разликата меѓу аритметичките средини меѓу П и НП-групата на почетното мерење.

Табела 3. Фреквенција на одговорите на почетното мерење

Results and discussion

The results refer to the frequency of responses and the establishment of differences between the arithmetic means of P group and NP group at the initial and final measurement point. Tables 3 and 4 show the frequency of responses to every variable and the differences between arithmetic means between the P group and the NP group at the initial measurement point.

Table 3. Frequency of answers at the initial measurement point

Варијабла / Variables	П-група / P group					НП група / NP group				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
1. Лесно можам да ги разберам проблемите на другите луѓе / I can easily understand other people's problems	1 12.5%	7 87.5%	0 0.0%	1 12.5%	1 12.5%	1 12.5%	4 50%	1 12.5%	1 12.5%	1 12.5%
2. Кога читам не ми претставува проблем да замислам поинаков крај на книгата / When reading, it's not a problem for me to imagine different ending of the book	4 50%	2 25%	1 12.5%	0 0.0%	1 12.5%	3 37.5%	4 50%	1 12.5%	0 0%	0 0%
3. Би сакал да го поминам слободното време во читање / I'd love to spend my spare time reading	2 25%	6 75%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	1 12.5%	4 50%	1 12.5%	2 25%	0 0%
4. Би им препорачал на другите да читаат колку што можат повеќе / I would recommend to others that they read as much as they can	7 87.5%	1 12.5%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	2 25%	4 50%	1 12.5%	1 12.5%	0 0%
5. Дефинитивно ќе се зачленам во најблиската библиотека / I will definitely join the nearest library	4 50%	3 37.5%	1 12.5%	0 0%	0 0%	1 12.5%	1 12.5%	4 50%	0 0%	2 25%
6. Лесно можам да се замислам во ситуацијата на други луѓе / I can easily get into life situations of other people	4 50%	4 50%	0 0%	0 0%	0 0%	2 25%	3 37.5%	0 0%	1 12.5%	2 25%
7. Не ми претставува проблем да предвидам како ќе заврши текстот што го читам / I have no problem with foreseeing how the text of the book I am reading will end	0 0%	5 62.5%	3 37.5%	0 0%	0 0%	1 12.5%	4 50%	1 12.5%	1 12.5%	1 12.5%
8. Би сакал да волонтирам во библиотеката / I would love to volunteer in the library	2 25%	1 12.5%	3 37.5%	2 25%	0 0%	2 25%	0 0%	2 25%	0 0%	4 50%
9. Би сакал да се замислам на местото на ликот од книгата / I love to put myself into the shoes of the characters from the book	1 12.5%	3 37.5%	2 25%	2 25%	0 0%	2 25%	4 50%	0 0%	0 0%	2 25%
10. Се залагам за редовни дискусии за написи / текстови / театарски претстави / I advocate for regular discussions about articles / texts / theatre shows	2 25%	4 50%	1 12.5%	1 12.5%	0 0%	0 0%	2 25%	2 25%	1 12.5%	3 37.5%
11. Кога нашата затворска библиотека би нудела различни услуги, би сакал да ги користам / If our prison library offered various services, I'd love to use them	6 75%	2 25%	0 0%	0 0%	0 0%	1 12.5%	3 37.5%	2 25%	0 0%	2 25%
12. Генерално, сакам да зборувам / Generally, I love to speak	3 37.5%	4 50%	1 12.5%	0 0%	0 0%	1 12.5%	4 50%	1 12.5%	1 12.5%	1 12.5%
13. Обично, јас сум тој што го одржува разговорот / I'm usually the one who keeps the conversation	0 0%	7 87.5%	0 0%	1 12.5%	0 0%	1 12.5%	3 37.5%	2 25%	1 12.5%	1 12.5%
14. Имам потешкотии да започнам разговор со непознати / It's hard for me to start conversation with strangers	2 25%	2 25%	2 25%	1 12.5%	1 12.5%	4 50%	2 25%	0 0%	1 12.5%	1 12.5%
15. Се чувствувам несигурно кога зборувам со други / I feel insecure when talking to others	5 62.5%	1 12.5%	0 0%	2 25%	0 0%	4 50%	1 12.5%	2 25%	1 12.5%	0 0%
16. Мислам дека сум добар во разговорите како и другите луѓе / I don't think I am as good in conversation as other people	4 50%	3 37.5%	0 0%	1 12.5%	0 0%	4 50%	0 0%	1 12.5%	3 37.5%	0 0%
17. Кога сум во група со луѓе, обично не можам да ги запознаам соодветните зборови за разговор / When I am in a group of people, I often can't remember proper words for conversation	2 25%	3 37.5%	0 0%	3 37.5%	0 0%	4 50%	1 12.5%	0 0%	3 37.5%	0 0%
18. Уживам во групните дискусии / I enjoy group discussions	2 25%	4 50%	2 25%	0 0%	0 0%	2 25%	0 0%	2 25%	1 12.5%	3 37.5%
19. Понекогаш мислам дека би се изразуваа подобро доколку читам повеќе / Sometimes I think that I would be better expressing myself if I read more	4 50%	2 25%	0 0%	1 12.5%	1 12.5%	3 37.5%	1 12.5%	0 0%	0 0%	4 50%
20. Често се колебаам пред да започнам да зборувам / I often hesitate before I talk	0 0%	2 25%	2 25%	3 37.5%	1 12.5%	3 37.5%	0 0%	4 50%	1 12.5%	0 0%
21. Во повеќето ситуации, претежно знам што ќе им кажам на луѓето / In most situations, I mostly know what I will tell to people	2 25%	6 75%	0 0%	0 0%	0 0%	3 37.5%	1 12.5%	0 0%	2 25%	2 25%
22. Во дискусиите, често не можам да го искажам своето гледиште и чувства затоа што не можам да најдам соодветни зборови / In discussions, I often cannot express my point of view and feelings because I can't find words	4 50%	2 25%	0 0%	2 25%	0 0%	3 37.5%	2 25%	2 25%	1 12.5%	0 0%

Од табелата 3 јасно се гледа дека за поголем дел од варијаблите (варијабли 1-13, 18, 19 и 21) учесниците од П-групата постигнале пониски резултати што, како правило, значи согласување или делумно согласување со тврдењето. Истовремено значи и попосакувано и поздраво себеизразување. Поголемиот дел од одговорите на учесниците од НП-групата покажуваат колебаљивост или делумно несогласување со тврдењата (освен за варијаблата 21).

За двете групи резултатите во однос на варијаблите 14-15, 17, 20 и 22 се интересни, каде слабите постигнувања може да се сфатат како релативно непосакувани карактеристики, покажувајќи вербални и комуникативни недостатоци. Очигледно е дека секоја група покажува слабо постигнување на 3 од варијаблите, но не на истите. Овој резултат на групата П за варијаблите 15, 16 и 22 може да се објасни на тој начин што учесниците од групата П покажаа поголема самокритичност и беа посвесни за своите проблеми со изразувањето и вербалната интеракција со другите. Според претходните податоци, нивното искуство со читањето било поразвиено откако почнале почесто да позајмуваат книги (варијабла 23), што ја покажува нивната подготвеност да читаат, да се развиваат и подобруваат во таа област. Според ова, може да се заклучи дека Програмата за насочено читање создадена на овој начин, може да им биде од помош. Од друга страна, резултатите од учесниците од НП-групата за тврдењата 14, 17 и 20, ги истакнуваат нивните дополнителни емоционални потешкотии.

Table 3 makes it clear that for most variables (variables 1–13, 18, 19 and 21) the P group participants achieved lower results, which as a rule means agreement or partial agreement with the statement. At the same time, it also represents more desirable and healthier self-expression. The majority of NP group participants' responses show indecisiveness and partial disagreement with the statements (except in variable 21).

For both groups, the results regarding the variables 14-15, 17, 20 and 22 are interesting, where underachievement may be considered as a relatively undesirable characteristic, pointing to the existence of verbal and communication deficiencies. It is visible that every group shows underachievement for 3 of the stated variables, but not the same ones. This result of the P group for the variables 15, 16 and 22 may be explained in the sense that P group participants showed more self-criticism and were more aware of their problems with expression and verbal interaction with others. According to previously established data, their reading experience was more developed as they borrowed books more frequently (variable 23), which shows their willingness to read, develop and improve in that area. Due to this, it may be concluded that a Guided Reading Programme designed in this way, may be of assistance to them. On the other hand, the results presented of the NP group participants for statements 14, 17 and 20, point out their additional emotional difficulties.

Табела 4. Разлики меѓу аритметичките средини на првото мерење

Table 4. Differences between arithmetic means at the initial measurement point

Варијабла / Variable	арит. средина / arith. Means		стандардно отстапување / Stand. dev.		t	p(t)	tg	p(tg)
	1	2	1	2				
1	1.88	2.63	0.33	1.22	1.68	0.112	1.68	0.112
2	2.00	1.75	1.32	0.66	0.48	0.644	0.48	0.644
3	1.75	2.50	0.43	1.00	1.95	0.069	1.95	0.069
4	1.13	2.13	0.33	0.93	2.87	0.012	2.37	0.049*
5	1.63	3.13	0.70	1.27	2.74	0.015	2.14	0.049*
6	1.50	2.75	0.50	1.56	2.16	0.047	2.16	0.047*
7	2.38	2.63	0.48	1.22	0.54	0.604	0.54	0.604
8	2.63	3.50	1.11	1.66	1.16	0.265	1.16	0.265
9	2.63	2.50	0.99	1.50	0.18	0.851	0.18	0.851
10	2.13	3.63	0.93	1.22	2.59	0.020	2.14	0.049*
11	1.25	2.88	0.43	1.36	3.21	0.006	2.37	0.049*
12	1.75	2.63	0.66	1.22	1.67	0.114	1.67	0.114
13	2.25	2.75	0.66	1.20	0.97	0.648	0.97	0.648
14	2.63	2.13	1.32	1.45	0.67	0.517	0.67	0.517
15	1.88	2.00	1.27	1.12	0.20	0.842	0.20	0.842
16	1.75	2.38	0.97	1.41	0.97	0.648	0.97	0.648
17	2.50	2.25	1.22	1.39	0.36	0.726	0.36	0.726
18	2.00	3.38	0.71	1.58	2.25	0.039	2.25	0.039*
19	2.13	3.13	1.45	1.90	1.11	0.287	1.11	0.287
20	3.38	2.38	0.99	1.11	1.78	0.094	1.78	0.094
21	1.75	2.88	0.43	1.69	1.82	0.087	1.82	0.087
22	2.00	2.13	1.22	1.05	0.20	0.835	0.20	0.835

Legend / Леренда: 1 - P group / П група; 2 - NP group / НП група

*denotes statistically significant differences / означува статистички значајни разлики ($p < 0.05$)

Со тестирање на разликите меѓу аритметичката средина на П и НП-групите на почетното мерење (табела 4), беше покажана статистички значајна разлика ($p < 0.05$) за 6 варијабли (4, 5, 6, 10, 11, 18), каде 5 беа на маргината за статистичка значајност. Во тие 6 варијабли, групата П постигна статистички значителни помали вредности, што значи дека нивните тврдења беа карактеристично попозитивни и поздрави од тврдењата на НП-групата. Сепак, иако строго статистичките параметри покажуваат само 6 варијабли кои ја прават групата П дека има попосакувани и поздрави постигнувања, мора да се истакне дека табелата 3 покажува такви тенденции за повеќе варијабли.

Табелите 5 и 6 ја покажуваат фреквенцијата на резултатите за секоја варијабла и разликите меѓу аритметичките средини на групите П и НП на последното мерење.

By testing the differences between the arithmetic means of the P group and the NP group at the initial measurement point (Table 4), statistically significant differences ($p < 0.05$) were shown for 6 variables (4, 5, 6, 10, 11, 18), where 5 were on the margin of statistical significance. In those 6 variables, the P group achieved statistically significantly lower values, which means that their statements were characterised as significantly more positive and healthier than the NP group statements. However, although strict statistic parameters only indicate about 6 variables showing P group's desirable and healthy achievements, it must be stressed that Table 3 indicates such tendencies for many more variables.

Tables 5 and 6 show the frequency of results for every variable and differences between the arithmetic means in the P and NP groups at their final measurement point.

Табела 5. Фреквенција на одговорите на последното мерење

Table 5. Frequency of answers at the final measurement point

Варијабли / Variable	P group					NP group				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
1. Лесно можам да ги разберам проблемите на другите луѓе / I can easily understand other people's problems	2 25%	6 75%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	1 12.5%	1 12.5%	1 12.5%	4 50%	1 12.5%
2. Кога читам не ми претставува проблем да замислам поинаков крај на книгата / When reading, it's not a problem for me to imagine different ending of the book	6 75%	1 12.5%	1 12.5%	0 0.0%	0 0.0%	1 12.5%	3 37.5%	2 25%	1 12.5%	1 12.5%
3. Би сакал да го поминам слободното време во читање / I'd love to spend my spare time reading	4 50%	4 50%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	2 25%	4 50%	1 12.5%	1 12.5%	0 0%
4. Би им препорачал на другите да читаат колку што можат повеќе / I would recommend to others that they read as much as they can	5 62.5%	2 25%	1 12.5%	0 0.0%	0 0.0%	5 62.5%	0 0.0%	1 12.5%	1 12.5%	1 12.5%
5. Дефинитивно ќе се зачленам во најблиската библиотека / I will definitely join the nearest library	2 25%	4 50%	2 25%	0 0.0%	0 0.0%	1 12.5%	2 25%	2 25%	2 25%	1 12.5%
6. Лесно можам да се замислам во ситуацијата на други луѓе / I can easily get into life situations of other people	0 0%	6 75%	1 12.5%	1 12.5%	0 0.0%	1 12.5%	3 37.5%	2 25%	2 25%	0 0%
7. Не ми претставува проблем да предвидам како ќе заврши текстот што го читам / I have no problem with foreseeing how the text of the book I am reading will end	1 12.5%	3 37.5%	3 37.5%	1 12.5%	0 0.0%	0 0%	4 50%	3 37.5%	1 12.5%	0 0%
8. Би сакал да волонтирам во библиотеката / I would love to volunteer in the library	3 37.5%	3 37.5%	0 0%	1 12.5%	1 12.5%	0 0%	2 25%	2 25%	0 0.0%	4 50%
9. Би сакал да се замислам на местото на ликот од книгата / I love to put myself into the shoes of the characters from the book	3 37.5%	3 37.5%	1 12.5%	1 12.5%	0 0%	1 12.5%	3 37.5%	1 12.5%	1 12.5%	2 25%
10. Се залагам за редовни дискусии за написи / текстови / театарски претстави / I advocate for regular discussions about articles / texts / theatre shows	0 0%	5 62.5%	1 12.5%	0 0%	2 25%	1 12.5%	1 12.5%	2 25%	1 12.5%	3 37.5%
11. Кога нашата затворска библиотека би нудела различни услуги, би сакал да ги користам / If our prison library offered various services, I'd love to use them	7 87.5%	0 0%	1 12.5%	0 0%	0 0%	1 12.5%	3 37.5%	1 12.5%	0 0%	3 37.5%
12. Генерално, сакам да зборувам / Generally, I love to speak	3 37.5%	5 62.5%	0 0%	0 0%	0 0%	1 12.5%	1 12.5%	0 0%	5 62.5%	1 12.5%
13. Обично, јас сум тој што го одржува разговорот / I'm usually the one who keeps the conversation	0 0%	6 75%	0 0%	2 25%	0 0%	0 0%	5 62.5%	0 0%	2 25%	1 12.5%
14. Имам потешкотии да започнам разговор со непознати / It's hard for me to start conversation with strangers	1 12.5%	3 37.5%	0 0%	3 37.5%	1 12.5%	3 37.5%	0 0%	1 12.5%	3 37.5%	1 12.5%
15. Се чувствувам несигурно кога зборувам со други / I feel insecure when talking to others	4 50%	0 0%	0 0%	4 50%	0 0%	4 50%	2 25%	0 0%	1 12.5%	1 12.5%
16. Мислам дека сум добар во разговорите како и другите луѓе / I don't think I am as good in conversation as other people	4 50%	3 37.5%	0 0%	1 12.5%	0 0%	2 25%	1 12.5%	0 0%	5 62.5%	0 0%
17. Кога сум во група со луѓе, обично не можам да ги запознаам соодветните зборови за разговор / When I am in a group of people, I often can't remember proper words for conversation	3 37.5%	3 37.5%	0 0%	2 25%	0 0%	1 12.5%	2 25%	0 0%	4 50%	1 12.5%
18. Уживам во групните дискусии / I enjoy group discussions	3 37.5%	2 25%	3 37.5%	0 0%	0 0%	1 12.5%	2 25%	0 0%	3 37.5%	2 25%
19. Понекогаш мислам дека би се изразуваа подобро доколку читам повеќе / Sometimes I think that I would be better expressing myself if I read more	1 12.5%	3 37.5%	0 0%	3 37.5%	1 12.5%	4 50%	2 25%	0 0%	0 0%	2 25%
20. Често се колебаам пред да започнам да зборувам / I often hesitate before I talk	1 12.5%	2 25%	2 25%	2 25%	1 12.5%	3 37.5%	0 0%	1 12.5%	3 37.5%	1 12.5%
21. Во повеќето ситуации, претежно знам што ќе им кажам на луѓето / In most situations, I mostly know what I will tell to people	3 37.5%	4 50%	1 12.5%	0 0%	0 0%	4 50%	2 25%	0 0%	1 12.5%	1 12.5%
22. Во дискусиите, често не можам да го искажам своето гледиште и чувства затоа што не можам да најдам соодветни зборови / In discussions, I often cannot express my point of view and feelings because I can't find words	3 37.5%	3 37.5%	0 0%	2 25%	0 0%	3 37.5%	0 0%	0 0%	5 62.5%	0 0%

Од табелата 5 може да се види дека учесниците од групата П имаат попосакувани одговори - 18, за варијаблите 1-13, 16-18, 21-22. Ако резултатите на П групата се гледаат само во однос на првото мерење, постои мала, посакувана промена во варијаблите 1, 2, 3, 6, 7, 22 и 12, и значителна промена во варијаблите 8 и 9. Учесниците покажаа подобрување во однос на разбирањето на проблемите на другите луѓе, замислување на поинаков крај на литература

It is evident from Table 5 that the P group participants had distinctively more desirable answers - 18, for variables 1-13, 16-18, 21-22. If P group results are observed only in relation to the initial measurement point, there is a slight, desirable shift in variables 1, 2, 3, 6, 7, 11 and 12, and a significant shift in variables 8 and 9. The participants showed improvement in relation to understanding other peoples' problems, imagining a different ending of a

турното дело, желба да го поминат своето слободно време во читање, во однос на идентификацијата со животните ситуации на другите луѓе, предвидување на крајот на текстот што се чита, желба да се користат услугите на затворската библиотека, уживање во вербалната комуникација и желба да се волонтира во библиотеката, како и уживање да се замислат во ситуација во која се наоѓа ликот од текстот.

Помалку посакувани резултати за групата П за варијаблите 14, 15, 17, 20 и 22, во однос на првичното мерење може да се препишат на преживеаното искуство на активното учество во дискусиите со другите учесници од Програмата за насочено читање, во однос на тоа што некои учесници го подобрија нивното мислење за нивната реална способност да се изразат, додека некои учесници беа некако разочарани во однос на тоа.

literary work, the desire to spend their spare time reading, in relation to identification with the life situations of other people, foreseeing the ending in the text being read, the desire to use the services of the prison library, enjoyment in verbal interaction and the desire to volunteer in the library, as well as enjoyment of putting oneself in the situation of the characters from the text.

The less favourable results of the P group for the variables 14, 15, 17, 20 and 22, in relation to the initial measurement point may be assigned directly to the lived-through experience of active participation in the discussions with other participants of the Guided Reading Programme, in the sense that some participants improved their opinion of their realistic ability to express themselves, while some participants were somewhat disappointed about it.

Табела 6. Разлики меѓу аритметичката средина на последното

Table 6. Differences between arithmetic means in the final measurement point

Варијабла / Variable	аритм. средина / arith. means		стандардно отстапување / stand. dev.		t	p(t)	tg	p(tg)
	1	2	1	2				
1	1.75	3.38	0.43	1.22	3.55	0.003	3.50	0.010*
2	1.38	2.75	0.70	1.20	2.62	0.019	2.14	0.049*
3	1.50	2.13	0.50	0.93	1.57	0.136	1.57	0.136
4	1.50	2.13	0.71	1.54	1.05	0.314	1.05	0.314
5	2.00	3.00	0.71	1.22	1.87	0.080	1.87	0.080
6	2.38	2.63	0.70	0.99	0.55	0.599	0.55	0.599
7	2.50	2.63	0.87	0.70	0.30	0.767	0.30	0.767
8	2.25	3.75	1.39	1.30	2.08	0.054	2.08	0.054
9	2.00	3.00	1.00	1.41	1.53	0.146	1.53	0.146
10	2.88	3.50	1.27	1.41	0.87	0.597	0.87	0.597
11	1.25	3.13	0.66	1.54	3.17	0.007	2.37	0.049*
12	1.63	3.50	0.48	1.22	4.03	0.002	3.50	0.010*
13	2.50	2.88	0.87	1.17	0.68	0.512	0.68	0.512
14	3.00	2.88	1.32	1.54	0.16	0.867	0.16	0.867
15	2.50	2.13	1.50	1.45	0.48	0.646	0.48	0.646
16	1.75	3.00	0.97	1.32	2.02	0.061	2.02	0.061
17	2.13	3.25	1.17	1.30	1.71	0.107	1.71	0.107
18	2.00	3.38	0.87	1.41	2.20	0.043	2.14	0.049*
19	3.00	2.25	1.32	1.64	0.94	0.635	0.94	0.635
20	3.00	2.88	1.22	1.54	0.17	0.863	0.17	0.863
21	1.75	2.13	0.66	1.45	0.66	0.523	0.66	0.523
22	2.13	2.88	1.17	1.45	1.07	0.305	1.07	0.305

Легенда / Legend: 1 - П група / group ; 2 - НП група / NP group

* означува статистички значајни разлики ($p < 0.05$) / denotes statistically significant differences

Статистички значителна разлика ($p < 0.05$) се покажа за 5 варијабли (1, 2, 11, 12, 18), и 3 од нив се на маргината на статистичката значајност. Со тие 5 варијабли, групата П постигна статистички значително пониски вред-

Statistically significant differences ($p < 0.05$) are shown for 5 variables (1, 2, 11, 12, 18), and 3 of them are on the margin of statistical significance. With those 5 variables, the P group achieved statistically significantly lower

ности, што значи подобри резултати од НП-групата.

Врз основа на анализата за разликите, може да се заклучи дека на почетното и на последното мерење, статистички значителна разлика постои меѓу учесниците во П и НП-групите во одреден број варијабли. Сепак, во анализата на табелите за фреквенција, може да се види дека маргиналните статистички разлики беа откриени за поголем број варијабли.

Дискусија

Резултатите покажаа дека учесниците од П-групата постигнаа подобри резултати во вербалните и комуникативните вештини, нејасното сфаќање и подобрувањето на навиките за читање од НП-групата, додека пак тие покажаа подобри резултати на последното мерење. Тие постигнаа одреден напредок во сите полиња кои беа мерени со скалите. Учесниците покажаа подобрување во однос на разбирањето на проблемите на другите луѓе, замислувањето поинаков крај на литературното дело, желбата да го поминат своето слободно време во читање, во однос со идентификацијата со животните ситуации на другите луѓе, предвидувањето на крајот на текстот што се чита, желбата за користење на услугите на затворската библиотека, уживањето во вербална интеракција и желбата за волонтирање во библиотеката, како и уживањето да се замислат себеси во ситуација во која се наоѓа ликот од текстот. Како резултат од директното искуство со Програмата за насочено читање, некои од учесниците од П-групата покажаа пореална самопроцена на нивниот вербален недостаток. Во контекст на напредокот показан од учесниците во П-групата, врз основа на потврдата на програмата во другите области (31), овие резултати исто така покажуваат дека краткорочните цели на програмата беа исполнети, што понатаму ја зголемува можноста за влијание на долгорочните цели на програмата. Групата која учествуваше во Програмата за насочено читање, во споредба со групата која не беше вклучена, но која исто така ги пополни скалите на првичното и последното мерење, покажа подобри резултати во однос на претходното искуство во читање и корис-

values, which means better results than the NP group.

Based on the analysis of the differences, it may be concluded that in the initial and final measurement, statistically significant differences exist between the P and NP groups of participants in a certain number of variables. However, in analysis of the frequency tables, it may be seen that marginally significant differences were established for larger number of variables.

Discussion

The results show that P group participants achieved better results in Verbal and Communication Skills, Transcendental Insight and Improving Reading Habits scales than NP group participants, while they showed significantly better results at the final measurement point. They achieved some progress in all three areas measured by the scales. The participants showed improvement in relation to understanding other peoples' problems, imagining a different ending of a literary work, the desire to spend their spare time reading, in relation to identification with the life situations of other people, foreseeing the ending in the text being read, the desire to use the services of the prison library, enjoyment of verbal interaction and the desire to volunteer in the library, as well as enjoyment of putting oneself in the situation of the characters from the text. As a result of the direct experience of participation in the Guided Reading Programme, some of the P group participants showed a more realistic self-evaluation of their own verbal deficiency. In the context of progress shown by P group participants, based on verification of the programme in other areas (31), these results also show that the short-term goals of the program were fulfilled, which further increases the probability of impact on the long-term goals of the programme. The group who participated in the Guided Reading Programme, in comparison to the group that was not involved in it but who also completed the same scales at the initial and final measurement points, showed better results in relation to their previous reading experience and use of library services at the initial

тењето на услугите на библиотеката на првото мерење, и подобри резултати на првото и последното мерење во однос на познавањето на термините. Во однос на нивното личен впечаток од учеството во програмата, тие сакаа да дискутираат за литературните дела, се здобија со нови погледи и знаења, и имаа корист од учеството во програмата (31).

Понатаму, како лица кои отслужуваат долгогодишни казни во затвор со средна безбедност, тие се исто така вклучени и во други програми за рехабилитација кои не вклучуваат читање, што претежно се однесува на зависниците кои го сочинуваа најголемиот дел од програмата. Резултатите постигнати со оваа програма со сигурност придонесуваат за поголем квалитет при нивното учество во други програми.

Бидејќи клучен критериум, освен завршеното средно образование и зачувано когнитивно функционирање, беше внатрешната мотивација за учество во програмата, врз основа на претходни анализи на резултатите, очигледно е дека мотивацијата на учесниците беше поврзана со нивното претходно искуство во читање. Оваа програма може да се смета како модел, бидејќи ги содржи сите потребни водичи и може да се повтори со нови групи, со придржување кон изложениот критериум. Понатаму, се состои од доволно елементи кои овозможуваат да се прилагоди на различни типови луѓе (на пример, со помалку образовани лица, лични карактеристики), со придржување кон принципите. Како дополнително на овие мислења, важно е да се земат предвид пошироките импликации при воспоставување и имплементација на програмата за насочено читање со лица во затвор во доменот на библиотечниот систем, како и нивната меѓусебна соработка. Во однос на процената на одржливоста на таквата соработка со оваа пилот-студија, изворите и силите на сите институции беа претходно анализирани во процесот на ресоцијализација (3). Добиените резултати покажуваат дека изворите и силите веќе постојат (релевантни регулативи, одреден буџет, постоење на мал број други оценети програми, свесност за интелектуалните права за сопственост и потребите на затворениците, позитивен јавен став итн.).

Како дополнително на рedefинирањето на не-

measurement point, and better results at the initial and final measurement points regarding knowledge of terms. Regarding their personal impressions of participation in the programme, they liked discussing literary works, reached new insights and knowledge, and benefited through participation in the programme (31).

Furthermore, as inmates in medium security prisons are serving long term prison sentences, they are also involved in other rehabilitation programmes not including reading, which is particularly true of addicts, who made up the majority in this programme. The results achieved in this programme certainly contribute to the increased quality of their participation in other treatment programmes.

Since a key criterion, apart from graduation from high school and cognitive preservation, was intrinsic motivation for participation in the programme, based on the previous result analysis, it was evident that motivation for participation was connected with their previously developed reading experience. This Programme may be considered as a model, as it contains all the necessary guidelines and may be repeated with new groups of inmates, with adherence to the stated criteria. Furthermore, it contains enough elements which enable it to be adjusted for different types of inmates (e.g. lower educational status, personality characteristics), with adherence to responsive principles.

In addition to these considerations, it is necessary to take into account the wider implications of the establishment and implementation of guided reading programmes with inmates in prison in the domain of the library system, as well as their inter-agency cooperation. In the context of assessing the sustainability of such cooperation established by this pilot - study, the resources and the strengths of all the institutions were analysed earlier in the re-socialisation process (3). The results obtained suggest that the resources and the strengths already exist (relevant regulations, budget provided, the existence of a small number of other evaluated programs, awareness of intellectual property rights and the needs of prisoners, a positive public attitude, etc.).

In addition to redefining the insignificant role, strength and quality of the current Croatian

значајната улога, силата и квалитетот на менталните затворски библиотеки во Хрватска, одржливоста на соработката гарантира имплементација на структурните промени во доменот на двата система на национално ниво. Во доменот на затворскиот систем, значи поставување на координатор на затворската библиотека. Во доменот на професијата на библиотекарот, значи проширување на наставниот план со цел да се обучи затворскиот библиотекар – рехабилитатор. Не треба да се игнорира фактот дека сите овие промени може да се имплементираат без големи финансиски инвестиции.

Според ова, Програмата за насочено читање се препорачува на управите на затворите како редовна програма за рехабилитација во хрватските затвори чија ефикасност треба да се набљудува. Ова вклучува создавање на прашалници со добри психомоторни карактеристики, контролирање на други варијабли што може да доведат до промени (на пример, лични карактеристики), повторливи мерења и широки студии кои може да се следат.

Конфликт на интереси

Авторите изјавуваат дека немаат конфликт на интереси.

Литература/ References

1. Lustig MW. Verbal Reticence: A Reconceptualization and Preliminary Scale Development. Paper presented at the annual convention of the Speech Communication Association, Chicago; 1974.
2. Bagarić Z. Model suradnje narodnih knjižnica i zatvorskog sustava u Republici Hrvatskoj: Model of Cooperation of Public Library and Penal System in Republic of Croatia. Dissertation. Zagreb: Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb; 2013.
3. Zakon o izvršavanju kazne zatvora: Law on execution of the prison sentence. Croatian Official Gazette, Nos; 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/1, 67/01, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 56/13, 150/13.
4. De Villa S. Zatvorske knjižnice u Republici Hrvatskoj. Masters Thesis. Zagreb: Faculty of Philosophy, University of Zagreb; 2007.
5. Burt LN. Bibliotherapy: Effects on Group Reading and Discussion on Attitudes of Adult Inmates in Two Correctional Institutions: Final report. National centre for educational research and development (DHEW/OE), Washington, D.C.; 1972.

prison libraries, the sustainability of cooperation guarantees the implementation of structural changes in the domain of both systems on a national level. In the domain of the prison system it means establishing the position of - prison librarian-coordinator. In the domain of the profession of librarian including rehabilitation, it means curriculum extension in order to train prison librarian- rehabilitators. The fact that all these changes may be implemented without major financial investment should not be ignored.

Therefore the Guided Reading Programme has been recommended to the Prison System Management as a regular rehabilitation programme in Croatian jails and prisons and its efficacy should be monitored. This involves developing questionnaires with good psychometric characteristics, controlling other variables that can bring about changes (e.g. personality characteristics), repeated measures and extensive follow - up studies.

Conflict of interests

Authors declare that have no conflict of interests.

6. Rubin RJ. Using Bibliotherapy: A Guide to Theory and Practice. Phoenix: Oryx Press; 1978.
7. Jarjoura GR, Krumholz ST. Combining Bibliotherapy and Positive Role Modeling as an Alternative to Incarceration. Journal of Offender Rehabilitation 1998; 28 (1-2): 127–139.
8. Sweeney M. Reading Is My Window: Books and the Art of Reading in Women's Prisons. University of North Carolina Press; 2010.
9. Jaworska A. Alternative Therapy in Penitentiary Resocialisation: Prison Smart program in Poland. Dissertation. Cracow: Faculty of Humanities, Pedagogical University of Cracow; 2009.
10. Hartley J, Turvey S. Reading Together: the Role of the Reading Group Inside Prison. Prison Service Journal 2009; 183: 27–32.
11. Taylor C. Reading Programs Offer Alternative to Jail. County News. National Association of Counties 2010; 42(19).
12. Gendreau P. 1998 Margaret Mead Award Address: Rational Policies for Reforming Offenders. Maeve McMahon, eds. In: Assessment to Assistance: Programs for Women in Community Corrections. Lanham, MD: American Correctional Association, 2000; 329–338.

13. Sherman LW, Gottfredson DC, MacKenzie DL, Eck J, Reuter P, Bushway SD. Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising. Report to the U.S. Congress. Washington, D.C.: U.S. Dept. Of Justice; 1998.
14. Cullen FT, Applegate, BK. Offender Rehabilitation: Effective Correctional Intervention. Aldershot, UK: Ashgate/ Dartmouth; 1997.
15. Pardeck JT, Pardeck JA. Bibliotherapy: a Clinical Approach for Helping Children. USA: Gordon and Breach; 1993.
16. Hakemulder JF. The Moral Laboratory: Experiments Examining the Effects of Reading Literature on Social Perception and Moral Self-concept. Amsterdam: John Benjamins; 2000.
17. Zuric Jakovina I. Citanje kao transfer: tekst i kontekst (samo) pomoci u knjigama za samopomoc i psihoterapijskim romanima. [Reading as a transfer: Text and context of (self) help in self-help books and psychotherapeutic novels]. Dissertation. Zagreb: Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb; 2013.
18. Djikic M, Oatley K, Zoeterman S, Peterson JB. On Being Moved by Art: How Reading Fiction Transforms the Self. *Creativity Research Journal* 2009; 21(1): 24–29.
19. Kuiken D, Miall DS, Sikora S. Forms of Self Implication in Literary Reading. *Poetics Today* 2004; 25: 171–203.
20. Miall DS., Kuiken D. A Feeling for Fiction: Becoming What We Behold. *Poetics* 2002; 30: 221–241.
21. Schwab G. Cultural Texts and Endopsychic Scripts. *SubStance* 2001; 30 (1&2): 160–176.
22. Currie M. Postmodern Narrative Theory. New York: Palgrave; 1998.
23. Boulanger V. Laboratoire Dynamique du Langage: Project Odyssee. CNRS/Université Lyon; 2010.
24. Mar RA. Simulation-based Theories of Narrative Comprehension: Evidence and implications. Dissertation. Toronto: University of Toronto; 2007.
25. Zunshine L. Why We Read Fiction: Theory of Mind and the Novel. James Phelan and Peter J. Rabinowitz, eds. In: *Theory and Interpretation of Narrative Series* The Ohio State University; 2006.
26. Polvinen M. Book Review: Lisa Zunshine's Why We Read Fiction: Theory of Mind and the Novel. *The Electronic Journal of the Department of English at the University of Helsinki*. Volume 5; 2009.
27. Mar R, Oatley K. The Function of Fiction is the Abstraction and Simulation of Social Experience. *Perspectives on Psychological Science* 2008; 3(3): 173–192.
28. Andrews DA, Bonta J., Hoge, RD. Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior* 1990; 17: 19–52.
29. Andrews DA, Bonta J. The Risk-Need-Responsivity model of assessment and human service in prevention and corrections: Crime-prevention jurisprudence. *The Canadian Journal of Criminology and Criminal justice* 2007; 49:439–464.
30. Nikolic B, Bilic-Prcic A, Pejcinovic R. Metrijske karakteristike instrumenata opisanih na malim uzorcima. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istrazivanja* 2005; 41(1): 57–72.
31. Bagaric Z, Miksaj-Todorovic Lj. Citanje u rehabilitaciji zatvorenika: Reading in Rehabilitation of Prisoners. *Citaliste*. Forthcoming; 2014.